HISTORY

Народна медицина Слобідської України як об'єкт етнографічних досліджень

С.М. Швидкий

Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Paper received 09.10.15; Revised 14.10.15; Accepted for publication 20.10.15.

Анотація. У статті простудійовано етнографічні джерела та наукові доробки з історії та культури Слобідської України XIX – XX ст., у яких було досліджено народну медицину слобожан: способи лікування різноманітних хвороб, застосування лікарських рослин, народні повір'я та звичаї, пов'язані зі зціленням людини, місце та роль знахарів у формуванні народної медичної культури краю.

***Ключові слова**: Слобідська Україна, народна медицина, ліки, лікування, хвороби, зцілення*

Першим українським етнографічним науковим виданням, де вперше згадано Слобідську Україну, можна вважати «Описание свадебных украинских простонародних обрядов в Малой России в Слободской Украинской губернии, также в Великороссийских слободах, населяных малороссиянами, употреблямых» Г. Калиновського, небожа відомого на той час літератора й видавця В. Рубана, яка була опублікована в 1777 р. [1, с. 110]. Щоправда, у праці не зазначено територію, де зафіксовано матеріал, відсутня й інформація про методику його збору, що дещо знижує наукову вартість дослідження [2, с. 24–25].

У 1892 році в «Київській старовині» була опублікована праця А. Чепи «Малорусские суеверия, коим мало кто верил» (1776 р.). Праця вихідця з дрібної козацької старшини на Полтащині була присвячена народній медицині. У ній уміщено народні рецепти лікування різних недуг, замовляння, методи народної медицини, які застосовували в повсякденному житті українці [2, с. 111–112].

Щодо народної медицини досліджуваного регіону, то в першій половині XIX ст. оприлюднено праці, у яких містилися, хоч і побіжна, інформація про народне лікування слобожан відомого мандрівника, дослідника народного побуту Вадима Пассека, зокрема «Путевые записки Вадима» (1834 р.) [3] і «Очерк Харьковской губернии» (1837 р.) [4]. В останній, у розділі «Смертность», він визначає причини смертності населення Харківської губернії, називає основні хвороби та способи їх лікування. В. Пассек зазначав, що «народне лікування складається із заговорів та отговорів, а також у використанні трав, коренів і частіше всього ванн із запашних трав, чебрецю, зорі тощо» [4, с. 84]. Схожу думку він висловив і в «Очерке России», зазначивши, що застосування ванн в Україні – це народний засіб лікування хвороб – від попереку та ін. У ванну додають трави [5, с. 264–265].

Уже в першій половині XIX ст. населення Слобідської України, особливо південних її регіонів, почало інтенсивно застосовувати цілющі властивості Слов'янських соляних озер. Тоді ж з'являються перші праці щодо ефективності лікування ними різноманітних недуг. Ф. Альбрехт у своїй роботі «О целительной силе Славянских соляных озер» (1846 р.) [6] описав традиційне їх використання для лікування золотухи, ревматизму, чоловічого безсилля, шкіряних хвороб тощо. Вперше він дослідив хімічний склад води Слов'янських соляних озер. Схожі праці публікують П. Петельчиць «Краткий очерк целительного действия славянских минеральных вод в Изюмском уезде Харьковской губернии» (1873 р.) [7] і Л. Анисимов «Славянские минеральные воды Изюмского уезда Харьковской губернии» (1898 р.) [8].

Застосування лікарських рослин населенням краю зафіксовано в працях Ф.М. Августиновича «О дикорастущих врачебных растениях Полтавской губернии» (1853 р.) [9] та К.С. Горницького «Заметки об употреблении в народном быту некоторых дикорастущих и разводимых растений украинской флоры» (1887 р.) [10]. Останній уперше впорядкував у своїй праці 610 видів дикорослих та вирощуваних рослин, які використовувало місцеве населення та інші народи в етномедицині. К. Горницький представив разом з науковими місцеві назви рослин та рецепти приготування ліків від деяких хвороб.

Чільне місце серед публікацій XIX ст. про народну медицину слобожан посідають праці Петра Васильовича Іванова (1837–1931 рр.), який народився в м. Чугуєві, навчався в Харкові, працював учителем й інспектором народних училищ у м. Куп'янську.

У низці публікацій[1] П. Іванов узагальнив значний фактологічний матеріал щодо народних вірувань, уявлень, традицій, звичаїв, народної медицини слобожан Куп'янського повіту Харківської губернії.

Тема соціальних аспектів побутування народної медицини так само була предметом дослідження названого автора. У невеликій розвідці «Несколько заговоров из Старобельского уезда» він зазначав, «що

[1] Див.: Иванов П.В. Народные обычаи, поверья, приметы, пословицы и загадки, относящиеся к малорусской хате / П. Иванов // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1889 год./ Под ред. В.И. Касперова, Выпуск 3-й. – С. 35–62.; Народные представления и верования / П. Иванов // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому Календарю» на 1888 г., Выпуск 2-й. – С. 83–99; Народные рассказы о ведьмах и упырях (материалы для характеристики миросозерцания крестьянского населения Купянского уезда) / П. Иванов // Сборник ХИФО. – Т.3. – Харьков, 1891. – С. 156-228; Народные рассказы о доле / П. Иванов // Сборник ХИФО. – Т.4. – Харьков, 1892. – С. 54–89.; Народные рассказы о домовых, леших, водяных и русалках / П. Иванов // Сборник ХИФО. – Т.5. – Харьков, 1893. – С. 23–74.; Несколько заговоров из Старобельского уезда / П. Иванов // Вестник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков: Типография «Печатное дело», 1913. – Вып.4. – С. 74–76.

сільське населення здебільшого позбавлене медичної допомоги, а між іншим тут же в себе на хуторі, так би мовити під боком, живуть люди, які мають дар зцілення, які знають і володіють словом, яке творило й може творити дива. Як же за потреби не звернешся за допомогою до такої людини, до якої зверталися у подібних випадках сусіди й знайомі. І ми повинні сказати, що звернення до знахарів, шептух, бабок через такі умови розумового й матеріального життя народу, має внутрішнє виправдання» [11, с. 74].

Аналіз публікацій П. Іванова був би неповним без його відомого дослідження «Жизнь и поверья крестьян Купьянского уезда Харьковской губернии» (1907 р.) [12], у якому, на думку М. Сумцова, «яскраво виступає потужна влада землі, без найменших літературних прикрас, у простих, спокійних, чужих будь-яким публіцистичним цілям в описах побуту й повір'їв» [13, с. 464]. У роботі автор здійснив етнографічний опис життя слобожан Куп'янського повіту, докладно схарактеризував дні тижня, річне коло з поглибленими описами традиційних свят, обрядів, звичаїв українського селянина Слобожанщини.

Дослідник, описуючи «календар звичаїв, обрядів і прикмет» [14, с. 2], представив інформацію про народну медицину населення повіту крізь призму повір'їв слобожан.

Неабияке інформативне значення щодо народної медицини краю мають праці відомого українського етнографа В.В. Іванова «Народное лечение бешенства» (1886 р.) [15] і «Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края» (1898 р.) [16].

В останній роботі уперше була зроблена спроба комплексного етнографічного дослідження традиційної народної культури регіону, зокрема слобід Старобільського повіту Харківської губернії. Такі розділи роботи, як «Болезни и их лечение», «Заговоры» присвячені народній медицині слобожан.

Автор прагнув якомога поглиблено описати хвороби, які траплялися в кожній слободі, їхню етіологію, засоби лікування, рецептурні поради. У дослідженні проаналізовано народні вірування про знахарів, чарівників, баб-знахарок, ставлення до них місцевого населення, їх місце та роль у системі народної медицини регіону.

В останні десятиліття XIX – початком XX ст. оприявлено спеціальні дослідження, присвячені питаянням народної медицини, зокрема праці Г. Коваленка й І. Манжури «К народной медицине малороссов» (1891 р.) [17], М. Марковича «Знахарки нового типа» (1891 р.) [18], В. Милорадовича «Народная медицина в Лубенском уезде Полтавской губернии» (1902 р.) [19].

Певну інформацію про народну медицину, санітарно-гігієнічний стан Слобожанщини та суміжних з нею територій (хоч і побіжна) репрезентовано в краєзнавчих посібниках «Природа и население Слободской Украины. Харьковская губерния» (1918 р.) [20], «Полтава. Исторический очерк ее, как губернского города в эпоху управления генерал-губернаторами (1802–1856)» [21].

У посібнику «Природа и население Слободской Украины. Харьковская губерния» в розділі «Этнографический очерк» питання народної медицини висвітлено в підрозділі «Народная медицына», де визначено «такі засоби лікування: 1) замовляння, яке має іноді корисне практичне значення, як навіювання, уплив на психіку хворого, а через неї й на фізичний стан, 2) церковні засоби – молитвословіє, ладанки, збризкування св. водою, помазання єлеєм, у значенні такого ж навіювання, 3) масаж, як щось більш реальне і дійове, іноді співпадає із засобами наукової медицини, напр., «ськаніє» - перебирання волосся чи масування шкіри на голові при головному болі, розтирання живота чи спини при коліках, 4) тепла ванна чи по простому в ночвах, чи ще простіше в розігрітій печі, при ломоті тощо, чи прикладання розігрітого горщика на живіт, 5) лікувальні трави, серед яких без сумніву є корисні, напр., горечавка, яку застосовували і в науковій медицині. Терті висушені чорні таракани, застосовувані в народі від водянки, запозичено в медичну практику також для лікування водянки» [20, с. 281].

Матеріал інформаційного плану з питань народної медицини, санітарно-гігієнічного стану населення Слобожанщини представлено в «Харьковских сборниках» і «Харьковских календарях», у яких побіжно прілюстровано фітотерапевтичні засоби лікування тих чи тих захворювань. Так, у статті «Очерки растительности Харьковской губернии и соседних с нею областей» Л. Павлович водночас з ботанічними характеристиками рослини акцентує на її медичній властивості [22]. У 1885 році Г. Полюта опублікував невеличку розвідку «Конспект съедобных и врачебных растений дикорастущих и разводимых в окресностях Харькова», у якій докладно описав цілющі властивості рослин, що застосовували слобожани для лікування багатьох недуг [23, с. 321–334].

У той же час Олексій Васильович Ветухов (1869–1942 рр.) опублікував розвідку «Из энографических материалов по Харьковской губернии» (1905 р.), у якій упорядковано замовляння від різних хвороб, а також текст рукопису невідомого автора «Несколько простонародных способов лечения посредством заговариваний, шепотов и проч» [24].

Здобутки дослідження народної медицини населення Слобідської України насамперед зобов'язані й науковій діяльності знавця історії культури Слобожанщини, відомого етнографа, фольклориста й філолога, академіка АН України Миколи Федоровича Сумцова (1854–1922 рр.), який у статті «Утилитарная этнография: (Из личных сельских наблюдений)» зазначав, що: «Сучасна етнографія працює виключно для науки, від академіка до сільського вчителя, і мало, зовсім мало працює для народу. Записи роблять для наукових потреб; учені їх перебирають, перетирають на ситі критики і, залучаючи західні наукові праці, будують гіпотези, одну від іншої дотепнішу» [25]. Учений уважав, що не має права бути лише фіксатором, систематизатором та дослідником вияву творчої енергії народного духу. Він не сприймав селянство як на постачальника етнографічних матеріалів, а співчував усім його кривдам, багато робив для його просвіти і взагалі не відокремлював власної долі від долі слобожан. У своїх спогадах М. Сумцов писав: «На моїм українстві почасті відбилася сумна доля українського народу. Мої вади, хиби, змагання та бажання в значній мірі виросли на грунті загального політичного й культурного стану України, особливо найближчої мені Слобожанщини» [26, с. 169].

У етнографічному доробоку[2] він досліджує етномедицину Слобожанщини кінця XIX – поч. XX ст. В одній зі своїх перших фундаментальних праць «Культурные переживания» М. Сумцов широко висвітлює окремі аспекти з народної медицини. У розділах «Сглаз» «Уроки», «Украинские знахари», «Обрядовое прикосновение к земле», «Украинский народный массаж. Чесание пяток. «Ськание» в голове. Медвежий массаж. Сечение крапивой», застосовуючи порівняльний метод, учений досліджував народну етіологію захворювань, засоби їх лікування, описав народні віруванння щодо магічних властивостей різноманітних предметів, подав характеристики знахарів.

Особливу увагу дослідника привертають так звані «духовні» хвороби, які слобожани вважали наслідком зурочень. У своїй невеличкій розвідці «Личные обереги от сглаза» [27] він проаналізував значення оберегів від уроків у народній традиції і покласифікував їх.

На початку XX ст. М. Сумцов опублікував «Очерк народного быта (Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии)» [28], окремий розділ присвятив проблемі сільського лікування. На думку вченого, на сільське лікування накладає відбиток не лише «народна темнота», але й соціальні та економічні чинники. Характеризуючи місцевих знахарів, їхні методи та засоби лікування, він був переконаний, що з розвитком наукової медицини традиційна народна медицина поступово зникатиме.

У подальшій праці «О том, какия сельския поверья и обычаи в особенности вредны» [29, с. 295–304] М. Сумцов різко критикував селян за їхнє невігластво, уважаючи, що «коли в селах розвиватиметься наука, будуть школи й бібліотеки, буде багато толкових і начитаних людей, то всі ці старовинні страховища – кудлаті й похмурі старики-чарівники, жалюгідні старухи-відьми, які вижили з розуму – все таке похмуре, грубе, неуцтво зникне в світі науки і гарного християнського життя» [29, с. 296].

У 1918 році опубліковано «малу енциклопедію» народного життя краю «Слобожанщина». Для Миколи Федоровича ця книга була найдорожчою з його праць: «На цю розвідку […] я дивлюсь як на мій заповіт живим і ненародженим моїм землякам, слобожанам на Україні і не на Україні сущим» [26, с. 169]. Можна стверджувати, що до цієї підсумкової праці М. Сумцов ішов усе життя, вона стала його науковим підсумком, про що він зазначав: «Ця книжка збудована на еволюційному принципові, або такім завданні, щоб по змозі усе життя слобожан проходило перед очима у читача в хронологичній послідовности. Спершу йдуть відозви про слобожан на протязі без малого цілого століття, потім опис їх життя особистого, родинного, громадського, промисловості і торгівлі, світогляду, правознання й культури» [29, с. 64].

У розділі «Лихі години. Хвороби. Ліки» автор здійснив екскурс «лихих годин» слобожан, хвороб, найпоширеніших на території Слобожанщини, причини їх виникнення. Водночас М. Сумцов запропонував низку рецептів щодо лікування різноманітних захворювань. Учений покласифікував ліки на Слобожанщині на три «відділи»: «Перший, найбільший, але такий, який повинен з освітою народа згинути – замови та шептання, щоб прогнати хворобу, як лихого злого духа, і инші такі ж нікчемні засоби, щоб вигнати його з дому […]. Другий відділ – це такі ліки, які мають часом значіння: зогрівання та ростирання (масаж), ськання в голові, коли болить голова; або такі, які иноді допомагають людям, напр., коли мизинець обгортають плівкою з курячого яйця від поганки […]. Нарешті третій відділ – це такі зілля та речі, якими почала користуватися наукова медицина […]» [29, с. 156–157]. М. Сумцов з великою повагою ставився до лікарів, які тривалий час працювали на Слобожанщині, і «зробили великий вплив на життя народа в прямому значенні слова, оберігаючи його від важких хвороб і наглої смерти» [29, с. 158].

Отже, у XIX – початку XX ст. продовжувався процес накопичення фактологічного матеріалу з народних медичних знань населення Слобідської України. Дослідники переважно класифікували й систематизували польові матеріали, вивчали соціальні аспекти побутування народних засобів лікування. Поза їх увагою залишалися проблеми діагностики та профілактики захворювань, анатомо-фізіологічні знання народу тощо.

На сучасному етапі народна медицина Слобожанщини досліджена ще недостатньо. Праці Л. Беркала «В поисках ключ-травы» [30] та О. Губергриця, М. Соломченка «Лекарственные растения Донбасса» [31] присвячені здебільшого фітотерапії. Автори намагалися поєднати народний досвід використання рослинних засобів лікування з останніми науковими досягненнями медичної науки.

Узагальнивши науковий доробок попередніх дослідників, С. Швидкий на матеріалах власних польових досліджень схарактеризував народну медицину українців Південної Слобожанщини з позиції її раціональних та ірраціональних вимірів, визначив її своєрідність та ті реалії, які зумовлюють локальну специфіку регіону на тлі загальноукраїнського контексту [32]. У подальших наукових студіях[3] він дослідив процес розвитку і трансформації народних медичних знань і практик на теренах Слобідської України в період від XIX до початку XXI століть, залучивши власні польові етнографічні матеріали, інформацію з друкованих праць дослідників історії та культури мешканців краю та архівні джерела.

[1] Див.: Сумцов Н.Ф. Культурные переживания / Сумцов Н.Ф. – К.: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1890. – 408 с; Личные обереги от сглаза / Сумцов Н.Ф. – Харьков: Тип. Губернского Правления, 1896. – 20 с; Очерки народного быта (Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии) / Сумцов Н.Ф. – Харьков: Тип. Печатное Дело кн. К.Н. Гагарина, 1902. – 57 с; Очерк истории колдовства в западной Европе / Сумцов Н.Ф. – Харьков, 1878. – 152 с. Этнографические заметки / Сумцов Н.Ф. – М.: Русская типолитография, 1889. – 23 с; Слобожане. Історико-етнографічна розвідка / Сумцов Н.Ф. – Х.: Акта, 2000. – 242 с; Ворон в народной словесности / Сумцов Н.Ф. – М.: Типография Потанова, 1890. – 26 с; Хлеб в обрядах и песнях / Сумцов Н.Ф. – Харьков: Типография М. Зильберберга, 1885. – 140 с.

[3] Див.: Швидкий С. Вокатив як засіб вираження магічно-містичної функції словах у лікувальних // Гілея: науковий вісник: Збірник замовляннях Української Слобожанщини / С. Швидкий // Східнослов'янська філологія: зб. наукових праць / Горлівський ін-т іноземн. мов; Донецький нац. ун-т. Редкол.: С.О. Кочетова та інш. – Вип. 23. Мовознавство. – Горлівка: Видавництво ГДПІІМ, 2012. – С. 137–148; Дикорослі трави в народній медичній культурі населення Української Слобожанщини (друга половина XX – початок XXI століття) / С. Швидкий // Народна творчість та етнологія: №6 / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К., 2011. – С. 45–52; З історії заселення південних регіонів

Слобідської України / С. Швидкий // Народна творчість та етнографія. - №5–6. – 2003. – С. 74–76; Застосування населенням Слобідської України у лікувальній магії води і вогню у другій половині XIX – поч. XX ст. / С. Швидкий // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Випуск 46 (№4). – С. 47–53; Знахарі Української Слобожанщини кінця XX – початку XXI ст. (традиційне і сучасне.) / С. Швидкий // Наукові записки: [збірник наукових статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; укл. Л.Л. Макаренко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Випуск LXXXXVIII (98). – 278 с. – С. 265–273; Лікувальні засоби тваринного походження в народній медицині населення Української Слобожанщини в XIX – початку XX ст. / С. Швидкий // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. Випуск 52; Межі південної та західної Слобідської України: критерії, гіпотези, концепції // Збірник наукових праць Міжнародної наукової конференції «Сучасні проблеми освіти і науки». – Будапешт., 2013, березень. – Т.2. – С. 176–183; Механічні дії й предмети у лікувальній магії населення Української Слобожанщини другої половини XIX – початку XX ст. // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Випуск 48 (№6). – С. 150–155; Місце та роль народних лікарів у формуванні народної медичної культури Української Слобожанщини у XIX – поч. XX ст. / С. Швидкий // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. Випуск 51 (№9). – С. 36–39; Народна етіологія хвороб та їх діагностика у світоглядних уявленнях населення Української Слобожанщини другої половини XIX – початку XX ст. / С. Швидкий // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Спецвипуск. – С. 150–155; Народне лікування українців Південної Слобожанщини: історія розвитку, сучасний стан, регіональна специфіка: Автореф. дис. … канд. іст. наук / С. Швидкий. – К., 2001. – 16 с; Обряд замовляння у традиційній медичній культурі населення Української Слобожанщини / С. Швидкий // Матеріали до української етнології: щорічник. Збірник наукових праць. Вип. 8 (11) / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К., 2009. – 328 с., С. 84 – 89; Природно-кліматичні та соціально-еконо-мічні чинники формування народної медичної культури населення Української Слобожанщини (XIX – початок XX ст.) / С. Швидкий// Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Випуск 50 (№8). – С. 67–70; Семантика дней недели в системе верований и представлений населения Слободской Украины XIX – начала XX вв. // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Выпуск 30. – №8 (179), 2014. – С. 89–94; Фітотерапевтичні засоби лікування населення Української Слобожанщини (друга половина XIX – початок XX ст.) / С. Швидкий // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2011. – Випуск 49 (№7). – С. 57–64.

ЛІТЕРАТУРА

[1] Горленко В., Кирчів Р. Історія української етнографії / Володимир Горленко, Роман Кирчів; Ін-т мистецтво знавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – К.: Поліграфконсалтинг, 2005. – Т.1: (XII – середина XIX ст.). – 2005. – 398 с.

[2] Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження: Навчальний посібник для ВНЗ / Глушко М. – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2008. – 288 с.

[3] Пассек В.В. Путевые записки Вадима / Пассек В.В. – М.: Тип. Селивановского, 1834. – 183 с.

[4] Пассек В. Очерк Харьковской губернии / Пассек В. – Б. м. і р. – 86 с.

[5] Пассек В. Очерки России / В. Пассек . – Спб, 1838. – Книга 1. – С. 264–265.

[6] Альбрехт Ф. О целительной силе Славянских соляных озер / Альбрехт Ф. – Харьков, 1846. – 148 с.

[7] Петельчиц П.И. Краткий очерк целительного действия славянских минеральных вод в Изюмском уезде Харьковской губернии / Петельчиц П.И. – Харьков: Типография окружного штаба, 1873. – 29 с.

[8] Анисимов Л.И. Славянские минеральные воды Изюмского уезда Харьковской губернии / Анисимов Л.И. – Славянск: Типография А.О. Котлярова, 1898. – 54 с.

[9] Августинович Ф.М. О дикорастущих врачебных растениях Полтавской губернии / Ф.М. Августинович. – В кн: Труды комиссии, учрежденной при Университете Владимира для описания губерний Киевского учебного округа. – Киев, 1853. – С. 17.

[10] Горницкий К.С. Заметки об употреблении в народном быту некоторых дикорастущих и разводимых растений украинской флоры / Горницкий К. С. – Харьков, 1887 – 203 с.

[11] Иванов П.В. Несколько заговоров из Старобельского уезда / П. Иванов // Вестник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков: Типография «Печатное дело», 1913. – Вып.4. – С. 74–76.

[12] Иванов П.В. Жизнь и поверья крестьян Купьянского уезда Харьковской губернии / Иванов П.В. // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков: Тип. «Печатное дело», 1907. – Т.17. – 216 с.

[13] Сумцов М.Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України. Вибрані праці. / Упорядкування, підготовка тексту, передмова, післямова та примітки М.М. Красикова. – Харків: Видавництво «АТОС», 2008. – 558 с.; 30 с. іл.

[14] Иванов П. Народные обычаи, поверья, приметы, пословицы и загадки, относящиеся к малорусской хате / П. Иванов // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1889 год./ Под ред. В.И. Касперова, Выпуск 3-й. – С. 35–62.

[15] Иванов В.В. Народное лечение бешенства / Иванов В.В. – Харьков: Тип. Дарре, 1886. – 8 с.

[16] Иванов В.В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края / Иванов В.В. – Харьков: Издание Харьковского Губернского Статистического Комитета, 1898. – Т.1. – 1012 с.

[17] Коваленко Г., Манжура И. К народной медицине малороссов // Этнографическое обозрение. – 1891. – №4. – С. 169–186.

[18] Маркович М. Знахарки нового типа / М. Маркович // Киевская старина. – 1891. – Т.XXXV. – С. 413–429.

[19] Милорадович В.П. Народная медицина в Лубенском уезде Полтавской губернии / Милорадович В. П. – К.: Тип. Императорского Университета св. Владимира, 1902. – 106 с.

[20] Природа и население Слободской Украины. Харьковская губерния: Пособие по родиноведению. – Харьков: Союз, 1918. – 336 с.

[21] Павловский И.Ф. Полтава. Исторический очерк ее, как губернского города в эпоху управления генерал-губернаторами (1802 – 1856); Предисловие В.А. Мокляк / Павловский И.Ф. – Х.: «Издательство САГА», 2011. – 6, 2, VI, 240, 2, 88, 2 с., 62, 5+19 илл. (Репринтное воспроизв. издания Полтава: Электрич. Типо-литогр. Т-ва быв. И.А. Дохман, 1910. – XVIII+416 с+1 л. карт.).

[22] Павлович Л.О. Очерки растительности Харьковской губернии и соседних с нею областей / Л.О. Павлович // Харьковский сборник. Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю» на 1889 г. / Под. ред. В.И. Касперова, Выпуск 3-й. – Харьков: Типография Губернского Правления, 1889. – С. 26–53.

[23] Полюта Г.А. Конспект съедобных и врачебных растений дикорастущих и разводимых в окресностях Харькова / Г.А. Полюта // Харьковский календарь на 1886 год, 1885. – С. 321–334.

[24] Ветухов А.В. Из этнографических материалов по Харьковской губернии/ Ветухов А.В. – Харьков: Тип. Печатное дело, 1905. – 7 с.

[25] Сумцов Н.Ф. Утилитарная этнография: (Из личных сельских наблюдений) / Н.Ф. Сумцов // Харьковские губернские ведомости. – 1897. – 22 августа.

[26] Багалій Д.І. Наукова спадщина акад. М.Ф. Сумцова / Д.І. Багалій // Червоний шлях. – 1923. – №3. – С. 169.

[27] Сумцов Н.Ф. Личные обереги от сглаза / Сумцов Н.Ф. – Харьков: Тип. Губернского Правления, 1896. – 20 с.

[28] Сумцов Н.Ф. Очерки народного быта (Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской

губернии) / Сумцов Н.Ф. – Харьков: Тип. Печатное Дело кн. К.Н. Гагарина, 1902. – 57 с.
[29] Сумцов М.Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України. Вибрані праці. / Упорядкування, підготовка тексту, передмова, післямова та примітки М.М. Красикова. – Харків: Видавництво «АТОС», 2008. – 558 с.; 30 с. іл.
[30] Беркало Л.А. В поисках ключ-травы: Кн. о лекарств. Растениях / Беркало Л.А. – Х.: Прапор, 1990. – 269 с.
[31] Губергриц А.Я., Соломченко Н.И. Лекарственные растения Донбасса. – Донецк: Донбас, 1990. – 280 с.
[32] Швидкий С. Народне лікування українців Південної Слобожанщини: історія розвитку, сучасний стан, регіональна специфіка: Автореф. дис. … канд. іст. наук / С. Швидкий. – К., 2001. – 16 с.

REFERENCES

[1] Horlenko, V., Kyrchiv, R. History of Ukrainian Ethnography / Vladimir Horlenko, Roman Kyrchiv ; Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology named after M. T. Rylskyy of NAS of Ukraine. - K . : Polihrafkonsaltynh, 2005. - Vol. 1: (the XIIth - the middle of the XIXth centuries). - 2005. – 398 p.
[2] Hlushko, M. Methodology of Ethnographic Field Research: Textbook for Universities / M. Hlushko. - L . : Publishing House of LNU named after Ivan Franko. - 2008. – 288 p., ils.
[3] Passek, V.V. Travel notes by Vadim / V.V. Passek. - M . : The Press by Selyvanovskyy, 1834. – 183 p.
[4] Passek, V. The Essay of Kharkov province / V. Passek. - Without the Place and Date of Issue. – 86 p.
[5] Passek, V. The Essays of Russia / V. Passek. - St. Petersburg, 1838. - Book 1. – P. 264-265.
[6] Albrecht, F. About the Healing Power of Slavyansk's Salt Lakes / F. Albrecht. - Kharkov, 1846. – 148 p.
[7] Petelchyts, P.I. Brief Essay on the Healing Effect of Slavyansk's Mineral Waters in Yzyum County of Kharkov Province / P.I. Petelchyts. – Kharkov : The press of the District Staff, 1873. – 29 p.
[8] Anisimov, L.I. Slavyansks's Mineral Waters of Izyum County of Kharkov Province / L.I. Anisimov. – Slavyansk : The Press by A.O. Kotlyarov, 1898. – 54 p.
[9] Avgustinovich, F.M. About the Wild Medical Plants of Poltava Province / F.M. Avgustinovich. – In the book : Proceedings of the Commission Established at the University of Vladimir to Describe the Provinces of Kiev Educational District. - Kyev, 1853. - P. 17.
[10] Gornitskyy, K.S. Notes on the Use in the National Life Some Wild and Farmed Plants of Ukrainian Flora / K.S. Gornitskyy - Kharkov, 1887. – 203 p.
[11] Ivanov, P.V. Several Charms of Starobelsk County / P.V. Ivanov // Vestnik of Kharkov History and Philology Society. - Kharkov : The Press "Printing Business", 1913. – Issue 4. - P. 74-76.
[12] Ivanov, P.V. The Life and Beliefs of the Peasants of Kupyanskyy County of Kharkov Province / P.V. Ivanov // Proceedings of Kharkov Historical and Philological Society. - Kharkov: The Press "Printing Business", 1907. - T. 17. – 216 p.
[13] Sumtsov, M.F. Researches on Ethnography and Cultural History of Slobids'ka Ukraine. The Selected Works / Compilation, Drafting Text, Foreword, Afterword and Notes by M.M. Krasykov. - Kharkiv: The Publishing House "ATHOS", 2008. – 558 p . ; 30 with ils.
[14] Ivanov, P. Folk Customs, Superstitions, Omens, Proverbs and Riddles Related to the Malo-Russian hata / P. Ivanov // Kharkov Collection. Literary and Scientific Application to "Kharkov Calendar" for 1889 / Under. Ed. V.I. Kasperov, the 3rd Edition. - P. 35-62.
[15] Ivanov, V.V. Folk Treatment of Rabies / V.V. Ivanov. – Kharkov : the Press by Darre, 1886. – 8 p.
[16] Ivanov, V.V. The Life and Work of the Peasants of Kharkov Province. Sketches on Ethnography of the District / V.V. Ivanov. – Kharkov : Kharkov Edition of the Provincial Statistical Committee, 1898. - Vol. 1. – 1012 p.
[17] Kovalenko, G., Manzhura, I. On Folk Medicine of the Malorus // Ethnographic Review. - 1891. - № 4. - P. 169-186.
[18] Markovich, M. Healers of a New Type / M. Markovich // Kievan Antiquity. - 1891. - T. XXXV. - P. 413-429.
[19] Miloradovich, V.P. Folk Medicine in Lubenskyy County of Poltava Province / V.P. Miloradovich. - K . : The press by the Imperial University of St. Vladimir, 1902. - 106 p.
[20] Nature and the Population of Slobodskaya Ukraine. Kharkov Province : Manual on Motherscience. - Kharkov: Union, 1918. – 336 p.
[21] Pavlovsky, I.P. Poltava. Historical Sketch of It as a Provincial City in the Era of Control by Governors-General (1802 – 1856) ; Preface by V.A. Moklyak / I.F. Pavlovsky – Kh. : Publishing House SAGA", 2011. - 6, 2, VI, 240, 2, 88, 2 p. 62, 5 + 19 ils. (Reprint of Poltava Edition: Electr. The Press-Lithography by Society of Former I.A. Dokhman, 1910. - XVIII + 416p. + 1 Sheet of the Map).
[22] Pavlovich, L.O. Essays on the Vegetation of Kharkov Province and Its Neighboring Areas / L.O. Pavlovich // Kharkov Collection. Literary and Scientific Application to "Kharkov Calendar" on 1889 / Under. Ed. V.I. Kasperov, 3rd Edition. – Kharkov : The press of the Provincial Board, 1889. - P. 26 - 53.
[23] Polyuta, G.A. Summary of Edible and Medical Plants of Wild and Farmed in the Vicinity of Kharkov / G. A. Polyuta // Kharkov Calendar for 1886, 1885. - P. 321-334.
[24] Vetuhov, A.V. From the Ethnographic Materials on Kharkov Province / A.V. Vetuhov. - Kharkov: The Press "Printing Business", 1905. – 7 p.
[25] Sumtsov, N.F. Utilitarian Ethnography : (From Personal Rural Observations) / N.F. Sumtsov // Kharkov Provincial Gazette. – 1897. - August 22.
[26] Bahaliy, D.I. The Scientific Heritage of Acad. M.F. Sumtsov / D.I. Bahaliy // Red Way. - 1923. - № 3. - P. 169.
[27] Sumtsov, N.F. Personal Amulets Against the Evil Eye / N.F. Sumtsov. – Kharkov : The Press of the Provincial Board, 1896. – 20 p.
[28] Sumtsov, N.F. Sketches on the National Life (From the Ethnographic Tour in 1901 Around Akhtyrskyy County of Kharkov Province) / Sumtsov N.F. – Kharkov : The Press "Printing Business" of the Book by K. N. Gagarin, 1902. – 57 p.
[29] Sumtsov, M.F. Researches on Ethnography and Cultural History of Slobids'ka Ukraine. The Selected Works / Compilation, Drafting Text, Foreword, Afterword and Notes by M.M. Krasykov. - Kharkiv: Publishing House "ATHOS", 2008. – 558 p. ; 30 with ils.
[30] Berkalo L.A. Finding the Key-Herb: Bk. about Medicines. Plants / L.A. Berkalo - K . : Prapor, 1990. – 269 p.
[31] Gubergrits, A.Y., Solomchenko, N.I. Medicinal Plants of Donbass. – Donetsk : Donbas, 1990. – 280 p.
[32] Shvydkyy, S. Folk Treatment of the Ukrainians of Southern Sloboshanshchyna : History of Development, Present State of Affairs, Regional Specificity : Author's Thesis ... Candidate of Historical Sciences / S. Shvydkyy. - K., 2001. – 16 p.

Traditional Medicine in Slobids'ka Ukraine as an Object of the Ethnographic Researches

S.M. Shvydkyi

Abstract. The article presents the analysis of the ethnographic sources and scientific researches on history and culture of Slobids'ka Ukraine of the XIXth - XXth centuries, in which folk medicine of the Slobozhan people has been studied: the ways to treat various diseases, the use of herbs, the traditional beliefs and practices related to human healing, the place and role of traditional healers in forming folk medical culture of the region.

Keywords: *Slobids'ka Ukraine, folk medicine, medicines (drugs), treatment, diseases, healing*